

УДК 371.134

Варга Наталія Іванівна

аспірант кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті проаналізовано сутність та особливості дослідницької діяльності в процесі професійної підготовки вчителя. Визначено основні фактори, які зумовлюють дослідницьку спрямованість педагогічної діяльності. Наголошено на ролі мотивації, інтелектуальної та творчої активності студентів як визначальних чинників успішності науково-дослідницької роботи в процесі навчання. Обґрунтовано необхідність володіння студентами дослідницькими вміннями. Розглянуто різні класифікації дослідницьких дій та відповідні їм дослідницькі вміння.

Ключові слова: дослідницька діяльність, професійна підготовка педагогів, мотивація, інтелектуальна активність, творча активність, дослідницькі вміння.

Вступ. Реалії сьогодення визначають вищу освіту як визначальний чинник соціального і економічного розвитку країни, від ефективності якої залежить становлення як окремої особистості, так і суспільства в цілому. Сучасний ринок праці вимагає наявності не просто освіченого працівника, а фахівця-інтелектуала, який володіє високою культурою мислення і здатний до самовдосконалення протягом всього життя. Завдання, які висувуються наукою і практикою настільки складні, що їх вирішення часто вимагає творчого пошуку і передбачає високий рівень продуктивної діяльності людини. У зв'язку з цим, сучасний фахівець повинен володіти не тільки сукупністю фундаментальних і прикладних знань, а й певними навичками творчого вирішення нагальних проблем, вміннями використовувати в своїй роботі інновації, постійно підвищувати кваліфікацію, швидко адаптуватися до динамічних умов життя. Всі ці якості необхідно виховувати в процесі професійної підготовки у ВНЗ шляхом активної участі студентів у науково-дослідницькій роботі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-дослідницька робота розглядається в контексті загальної теорії діяльності, що відображено в роботах К.Абульханової-Славської, В.Загвязинського, І.Зимньої, А.Леонтьєва, С.Рубінштейна. Окремі аспекти дослідницької діяльності фахівців різних галузей досліджують Г.Артемчук, Т.Голуб, Т.Дерев'яно, Є.Райхман, Г. Генська та ін. Незважаючи на підвищений інтерес вчених до проблеми дослідницької діяльності, залишається низка недосліджених питань, пов'язаних з визначенням її сутності та особливостей в процесі професійної підготовки майбутніх педагогів.

Мета статті – вивчення особливостей дослідницької діяльності в процесі професійної підготовки сучасного вчителя.

Виклад основного матеріалу. Для визначення специфіки дослідницької діяльності майбутніх педагогів розглянемо її основні характерні ознаки.

Так, І.Зимня, досліджуючи особливості дослідницької роботи зазначає про наявність у її структурі мотиваційного компонента. Будь-яка діяльність породжується низкою мотивів – внутрішніх і зовнішніх. Розглядаючи мотивацію дослідницької діяльності, вчена виокремлює внутрішній мотив, який входить в саму структуру діяльності, визначає і спрямовує її. В той же час, важливим є і зовнішній мотив, зокрема мотив досягнення – отриманий результат, який має певну практичну значущість [1, с. 23].

Досліджуючи мотивацію науково-дослідницької роботи, вчені різну мотиваційну спрямованість такої діяльності: перетворювальну, комунікативну, утилі-

тарну, кооперативну, конкурентну, мотивацію на досягнення результату.

1. Перетворювальна спрямованість – передбачає активність суб'єкта, спрямовану на досягнення результату заради самого результату або на процес праці заради самої праці. Тобто, функцію мети тут виконує об'єкт, заданий у вигляді конкретного завдання чи проблеми.

2. Комунікативна – прагнення до спілкування, встановлення або збереження певних відносин з іншими людьми.

3. Практична – прагматичне сприйняття світу, людей, що виражається у використанні своєї праці для задоволення інших потреб.

4. Кооперативна – виражається в прагненні до співпраці з іншими заради отримання корисного для суспільства результату.

5. Конкурентна – врахування в процесі діяльності оцінки інших людей, що виражається в прагненні бути або першим серед кращих, або не гіршим за інших.

6. Спрямованість на досягнення результату – виражається в прагненні до особистого зростання через перетворювальну діяльність [2].

Розглядаючи дослідницьку роботу студентів у контексті науково-пізнавальної діяльності, необхідно відзначити, що її метою є отримання нового знання. Дослідницька діяльність задовольняє основні пізнавальні потреби людини – пізнання навколишнього світу, пізнання самого себе.

Аналіз наукової літератури в досліджуваному аспекті дозволяє визначити таку характеристику діяльності як активність. Потреба студентів у здійсненні дослідницької діяльності відіграє вирішальну роль в навчальному процесі. Якщо на заняттях у повному обсязі не подається матеріал для активізації розумової діяльності, то слухачі втрачають інтерес до заняття. Як зазначає К. Ушинський, причиною втрати інтересу до навчання є «недостатність душевної діяльності» [3]. Активність характеризується прагненням до пізнання, розумовим напруженням і проявом морально-вольових якостей особистості, в той же час сама активність впливає на якість діяльності. Так, Д.Богоявленська зазначає про роль інтелектуальної активності, під якою розуміється здатність до самостійного вирішення проблеми, інтелектуальна ініціатива, яка є продовженням розумової діяльності за межами ситуативної заданості і не обумовлена ні практичними потребами, ані суб'єктивною оцінкою роботи [4, с.93].

Вивчаючи проблему активності в процесі дослідницької діяльності вчений А. Матюшкін відзначає творчу активність. Науковець вважає, що саме творча (продуктивна) активність є показником здатності

людини до саморозвитку і самоосвіти [2]. Таким чином, активність розглядається від адаптивно-репродуктивної до продуктивної, що особливо проявляється на різних етапах дослідницької діяльності.

При всьому різноманітті конкретних видів діяльності в кожному з них традиційно виділяють деякі загальні структурні компоненти предметного змісту, зокрема: предмет, засоби, способи, продукт, результати.

Предметом дослідницької діяльності є отримання нових знань (теоретичних або емпіричних). Відповідно, дослідницька робота здійснюється двох взаємопов'язаних рівнях – теоретичному і емпіричному. На першому рівні висувуються і формулюються загальні для даної предметної галузі дослідження закономірності, які дозволяють пояснити раніше відкриті факти і емпіричні закономірності, а також прогнозувати майбутні події і факти. На другому рівні встановлюються нові факти науки і на основі їх узагальнення формулюються емпіричні закономірності.

Засоби реалізації предметної діяльності є важливим компонентом її предметного змісту. Тут розмежовуються внутрішні засоби, в якості яких виступають наявні знання, образи, розумові дії тощо. Зовнішні засоби – це інструменти, технічні засоби, мережі [1].

Під продуктом діяльності розуміють все те, в чому вона матеріалізується. Продуктом дослідницької роботи є певний факт, закономірність, які зафіксовані на конкретному носії інформації. Це може бути текст наукового звіту, доповіді, реферату, курсової, дипломної роботи. При цьому результатом здійснення дослідницької діяльності виступає оцінка і самооцінка її продукту.

Таким чином, під дослідницькою діяльністю будемо розуміти специфічну людську діяльність, яка регулюється свідомістю і активністю, спрямована на задоволення пізнавальних інтелектуальних потреб, продуктом якої є нові знання, отримані відповідно до об'єктивних законів і певних обставин, які визначають реальність і досяжність мети.

Необхідність дослідницької спрямованості педагогічної діяльності в сучасних умовах визначається багатьма факторами.

По-перше, соціально-економічні перетворення, які відбуваються в нашій країні зумовили потребу докорінної зміни системи освіти. Сучасна парадигма освіти спрямована на діяльність педагога, здатного до нестандартних рішень. У зв'язку з цим, дослідницька праця вчителя виступає засобом оновлення освітньої практики.

По-друге, гуманізація і гуманітаризація освіти зумовлюють спрямованість діяльності вчителя на адаптацію освітнього процесу до запитів і потреб студентів, можливість їхнього саморозкриття.

По-третє, створення нових типів навчальних закладів, вимагає постійного пошуку нетрадиційних форм і технологій навчання. У даній ситуації істотно зростає роль дослідницької діяльності педагога в освітній практиці.

По-четверте, зміна характеру ставлення вчителів до самого факту освоєння і застосування педагогічних нововведень забезпечує залучення їх до цілеспрямованої педагогічної творчості [5, с. 31].

Ефективність будь-якої діяльності, в тому числі й дослідницької, залежить від практичної готовності людини до неї, в основі якої лежить комплекс відповідних умінь. Зокрема, А. Леонтьєв зазначає, що вміння – це процес, послідовність дій; це складне стійке утворення; це сукупність знань і навичок, спосіб діяльності людини; це психічна властивість особистості, яка забезпечує внутрішню можливість

успішного виконання певної діяльності [6].

Щоб оволодіти конкретним умінням, необхідно не тільки усвідомити мету діяльності, а й засвоїти прийоми і способи її здійснення. Уміння – це діяльність, яка спрямовується мотивом і виконується шляхом усвідомлених дій з різним ступенем досконалості. Таким чином, уміння має мотиваційний і операційний аспекти. При цьому процес формування умінь передбачає оволодіння складною системою психічних і практичних дій, необхідних для цілеспрямованої регуляції діяльності, наявними у суб'єкта знаннями і навичками. Повторні дії зміцнюють ці асоціації, а варіації завдань роблять їх все більш точними [6].

У педагогічній науці виокремлюють різні трактування поняття «дослідницькі вміння»: – це вміння застосовувати певний прийом наукового методу під час вирішення проблеми, виконання завдання (В. Андреев); – вміння мислити і діяти категоріями науки, цілісно сприймати галузь знань і власну професійну діяльність очима дослідника (С. Архангельський); – здатність до проведення самостійного дослідження, спостереження, експерименту, пошуку, яка формується в процесі вирішення педагогічних завдань (Н. Сухіна).

Виділяють різні класифікації дослідницьких умінь педагогів. Так, вчені Н. Уйсімбаєва і Є. Райхан класифікують дослідницькі вміння таким чином: – аналітико-дослідницькі – збір інформації для дослідження, визначення проблем і суперечностей, аналіз явищ і процесів педагогічної діяльності; – професійно-пошукові – здійснення пошукової діяльності, аналіз отриманої інформації, узагальнення, систематизація нових даних; – рефлексивно-оціночні – розуміння процесу дослідження, усвідомлення і оцінювання якості продуктів науково-дослідної роботи; – організаційно-методичні – планування науково-дослідницької роботи, розробка програми, загальних і часткових методик дослідження; – моделюючо-прогностичні – постановка проблеми, вибір наукового напрямку, визначення цілей і завдань наукового пошуку з урахуванням стану науки і потреби практики [7; 8].

Є. Пассов розрізняє три групи досліджуваних умінь. Першу групу він пов'язує з аналізом, наприклад, вміння аналізувати наукові, методичні джерела інформації, окремі навчальні заняття, діяльність колег і свою власну. Друга група вмінь передбачає володіння методами наукового дослідження (вміння працювати з науковою літературою, здійснювати спостереження, анкетування, експеримент). Третя група включає вміння узагальнювати власний досвід та інших, вміння створювати нові знання і впроваджувати їх у практичну діяльність, займатися самоосвітою [9, с. 153].

Навчально-дослідницькі вміння є своєрідною інтеграцією теоретичних, практичних і організаційно-комунікативних умінь. До теоретичних дослідницьких умінь можна віднести вміння визначити ціль, об'єкт, предмет, завдання роботи; вміння сформулювати проблему, гіпотезу дослідження, передбачити помилки, оцінювати результати роботи; вміння аналізувати, узагальнювати, виділяти причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки. Вміння проводити експеримент, фіксувати результати досліджень, будувати графіки, таблиці, складати схеми, здійснювати вимірювання, обробку результатів є практичними вміннями. Організаційно-комунікативні дослідницькі вміння включають в себе вміння планувати хід дослідницької роботи, організувати робоче місце, здійснювати контроль за виконанням роботи, співпрацювати в колективі.

Вчена Н. Сухина розподілила основні дослідницькі дії на блоки і співвіднесла їх з конкретними вміннями: 1) вміння працювати з першоджерелами – бібліографічні дії, робота з каталогами, періодичною літературою, структурування і систематизація викладеного матеріалу; 2) вміння спостерігати педагогічні явища – вибір об'єкта спостереження, визначення цілей і завдань спостереження, його проведення, фіксація спостережуваних явищ, аналіз отриманих даних; 4) вміння ставити і вирішувати педагогічне завдання – аналіз педагогічних ситуацій, формулювання завдання, перевірка вирішення проблеми; 5) вміння формулювати гіпотезу – аналіз і оцінка даних, на яких базується гіпотеза, здійснення пошукового експерименту, формулювання та уточнення гіпотези; 6) вміння розробляти і проводити експеримент, обробляти і узагальнювати результати – аналіз, формулювання гіпотези, розробка технології і методики експерименту, реалізація експерименту; 7) вміння узагальнювати матеріал у вигляді звіту, реферату, доповіді – написання зазначених наукових праць та ін. [2].

Нам імпонує позиція Є. Шашенкової, яка виділяє три групи дослідницьких дій і відповідні їм дослідницькі вміння.

До першої групи, інтелектуально-дослідницької, авторка відносить такі розумові дії як: порівняння, аналіз, синтез, абстракцію, систематизацію, класифікацію, моделювання, висунання гіпотези та ін. Зазначеним діям відповідають такі вміння: аналізувати, співвідносити і порівнювати факти, вибрати головне, ставити мету, формулювати завдання дослідження та ін. Окреслені дії і вміння дають можливість конструювати, проектувати і реалізовувати дослідження, що потребує прояву інтелектуальної активності, вирішення проблемних ситуацій на основі самостійного

перенесення знань і вмінь у нову ситуацію [1, с. 35].

Група інформаційно-рецептивних дій дослідницької діяльності включає дії, які співвідносяться з прийомом інформації, її смисловою інтерпретацією (спостереження, смислове сприйняття інформації, аналітичне читання тощо) і такі вміння: спостерігати, збирати та обробляти дані, логічно осмислювати матеріал, вміння працювати з науковою літературою та ін. Сукупність цих дій і вмінь допомагає розкрити об'єктивний зміст і сутність досліджуваного предмета.

До групи продуктивних дослідницьких дій належать: отримання, обґрунтування, описання, оформлення результатів, отриманих в результаті здійснення дослідження, кількісний і якісний аналіз даних, складання плану, виділення фактів, підготовка тексту курсової, дипломної роботи і відповідні вміння: збирати і обробляти дані, вміння проводити експеримент, складати бібліографію та ін.

Висновки. Дослідницька діяльність майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки передбачає наявність у нього мотивації, інтелектуальної та творчої активності. Визначальними в цьому процесі є дослідницькі вміння, які співвідносяться з інтелектуально-дослідницькими, інформаційно-рецептивними і продуктивно-дослідницькими діями вчителя. Зазначені вміння дають можливість розкрити об'єктивний зміст і сутність досліджуваного предмета, конструювати, проектувати і реалізовувати дослідження, оформляти його результати та ін.

Подальші дослідження вбачаємо в розробці моделі підготовки вчителів до науково-дослідницької діяльності, яка передбачає сукупність певних етапів, змісту, форм, методів навчання та визначених педагогічних умов.

Список використаної літератури

1. Зимняя И. А., Шашенкова Е. А. Исследовательская работа как специфический вид человеческой деятельности / И.А. Зимняя, Е.А. Шашенкова. – Ижевск: Книга, 2001. – 234 с.
2. Сухина Н.А. Формирование исследовательской компетенции будущих учителей иностранного языка: монография / Н.А. Сухина. – Барнаул: Книга, 2006. – 161 с.
3. Ушинський К. Д. Проблеми педагогіки / К. Д. Ушинський. – Львів: Вид-во УРАО, 2002. – 592 с.
4. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д.Б. Богоявленская. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского университета, 1993. – 173 с.
5. Тамбовкин Т. Ю. Развитие профессиональной автономии у будущих учителей иностранного языка с использованием метода проектов / Т.Ю. Тамбовкин // Иностранные языки в школе. – 2000. – №5. – С. 63 – 68.
6. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А.Н. Леонтьев. – М.: Издательство МГУ, 1981. – 584 с.
7. Уйсімбаева Н.В. Науково-дослідницька діяльність майбутнього фахівця / Н.В. Уйсімбаева // Збірник наукових праць: Наукові записки. – Вип. 88. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВКДПУ ім. В.Винниченка, 2010. – С. 243 – 246.
8. Райхман С. Науково-дослідна робота майбутніх магістрів педагогічної освіти як педагогічний феномен / С. Райхман // Вісник Дніпропетровського університету ім. А. Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія. Педагогічні науки. – 2015. – №1 (9). – С. 164 – 170.
9. Пассов Е. И. Учитель иностранного языка. Мастерство и личность / Е.И. Пассов. – М.: Просвещение, 1993 – 159 с.

Рецензент: канд. пед. наук, доц. Повідайчик О.С.

Стаття надійшла до редакції 26.09.2017 р.

Стаття прийнята до друку 05.10.2017 р.

Варга Наталя

аспірант кафедри общей педагогике и педагогике высшей школы
ГВУЗ «Ужгородский национальный университет», г.Ужгород, Украина

ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СОВРЕМЕННОГО УЧИТЕЛЯ

В статье проанализированы сущность и особенности исследовательской деятельности в процессе профессиональной подготовки учителя. Определены основные факторы, которые обуславливают исследовательскую направленность педагогической деятельности. Отмечено роль мотивации, интеллектуальной и творческой активности студентов в качестве определяющих факторов успешности научно-исследовательской работы в процессе обучения. Обоснована необходимость владения студентами исследовательскими умениями. Рассмотрены различные классификации исследовательских действий и

соответствующие им исследовательские умения.

Ключевые слова: исследовательская деятельность, профессиональная подготовка педагога, мотивация, интеллектуальная активность, творческая активность, исследовательские умения.

Varga Natalia

Postgraduate Student of the Department of General Pedagogic and Pedagogy of the Higher School, State University «Uzhgorod National University», Uzhgorod, Ukraine

RESEARCH ACTIVITY IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF MODERN TEACHER

The article analyzes the essence and the features of research activity in the process of professional training of the teacher. It is found out that research work is a specific human activity, which is regulated by consciousness and activity aimed at satisfying cognitive intellectual needs, the product of which is new knowledge, obtained in accordance with objective laws and certain circumstances that determine the reality. In the article the role of motivation, intellectual and creative activity of students as the determining factors of the success of research work in the process of education is emphasized. It has been substantiated that the motivation of research activity has different orientation: transformative, communicative, utilitarian, cooperative, competitive, orientation on achievement of the result.

Key words: research activity, professional training of teachers, motivation, intellectual activity, creative activity, research skills.